

BADIIY NUTQDA ERGASHISH: TASVIRIYLIK, RITM VA INTONATSION NAQSHLAR.

Namozova Shahnoza Rafiqjon qizi

“Ideal orzular” xususiy maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya Ushbu maqola badiiy nutqda ergashgan qo'shma gaplarning (gipotaktik konstruktsiyalar) tasviriylilik, ritm va intonatsion naqshlar bilan o'zaro aloqasini yoritadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, nisbiy/aniqllovchi, vaqt–tarz, shart–imtiyoz va natija/daraja turidagi ergash tuzilmalar obraz detallanishini kuchaytiradi, matn tempi va kulminatsiya nuqtalarini boshqaradi hamda ifodali o'qishda pauza va urg'u taqsimotini belgilaydi. Gipotaksa parataksa bilan strategik almashganda (tafsilot → zarba) badiiy ta'sir maksimal bo'ladi. Maqolada punktuatsiya–intonatsiya uyg'unligi, diskurs markerlari (masalan, “shunga qaramay”, “natijada”)ning dramatik effektga hissi va o'qitish/ijodiy yozuvda qo'llash uchun amaliy “ish stoli” ko'rsatmalari keltiriladi.

Kalit so'zlar ergashgan qo'shma gap; gipotaksa; parataksa; tasviriylilik (imagery); ritm; intonatsiya; pauza; urg'u; vaqt–tarz ergashi; imtiyoz ergashi; nisbiy/aniqllovchi ergash; natija/daraja konstruktsiyasi; diskurs markerlari.

Nima uchun ergashish badiiy nutqda muhim?

Badiiy uslubda gipotaktik qurilish (ergashish) mazmunni qatlamlaydi: tasviriyl detallarni qo'shadi, voqealar mantig'ini nozik bog'laydi, tempo (ritm)ni boshqaradi va o'qilishni ohang (intonatsiya) bilan yo'naltiradi. O'zbek tilshunosligida intonatsiya gapning tugalligi va tinish belgilari bilan chambarchas bog'liq hodisa sifatida ta'riflanadi, bu esa badiiy matnlarda sintaksis–ohang birligining ahamiyatini ko'rsatadi.

2) Tasviriylilik (imagery)ni kuchaytiruvchi ergash tuzilmalar

- Nisbiy/aniqllovchi ergash gaplar (kim/qaysi/qanday...) markaziy obrazga “kamera yaqinlagandek” atributiv qatlam qo'shadi: Qishloq, qor yog'ishi bilan qo'rishgan yo'llari bilan, ...

- Tarz–vaqt ergash gaplar (-b/-ib, -gach/-guncha, ...) sahna dinamikasini jonlantiradi: ... yomg'ir bosilgach, daraxtlar jim qoldi.

- Natija/daraja (shunchalik...ki) kuchaytirish effektini beradi: U shunchalik charchadiki, so'z ham demadi.

Bular o'zbek darsliklarida ergash turlarining asosiy tizimida izchil ko'rsatilgan.

- 3) Ritm: gipotaksa ↔ parataksa almashinuvi

Adabiy matnda gipotaksa (ergashish) – tempo-ni sekinlashtiradi, tafsilotni boyitadi; parataksa (teng bog'lanish) – tezlatadi, kuchli zarba beradi. Stilistik adabiyotlarda bu qarama-qarshilik ritm va axborot oqimini boshqarish usuli sifatida tushuntiriladi.

Amaliy naqsh:

- Kirish (tez): qisqa parataktik satrlar →

- Tavsif (sekin): ergashish zanjiri (vaqt–tarz–sabab) →
- Klimaks (zarba): qisqa parataktik yakun.

4) Intonatsion naqshlar va punktuatsiya

• O‘zbek matnida gap ohangi (intonatsiya) tinish belgilari orqali yozuvda belgilanadi va nutq ritmiga bevosita ta’sir qiladi.

• Ifodali o‘qishda urg‘u, intonatsiya, temp, ritm vositalari badiiy ta’sirni ochadi (o‘qish amaliyoti bo‘yicha qo‘llanmalarda keng yoritilgan).

• Intonatsiya o‘zbek nutqida ma’no ko‘chishlarini boshqaruvchi yetakchi vosita sifatida ta’riflanadi (bir xil gap turlicha ohangda – turlicha qabul). Poetik-sintaktik moslashuv: ba’zi qo‘lyozma va she’riy matnlarda ergash markerining (masalan, “ulkim”) pozitsiyasi baytning intonatsion tizimi talabiga ko‘ra tanlanishi kuzatiladi – ya’ni ritm/ohang sintaksisni “joylashtiradi”.

- 5) Badiiy nutqda keng uchraydigan ergashish “formulalari”
- Vaqt → Tasviriylik: [Tong otgach], shahar xotirjam uyg‘ondi. (sahnani kadrğa oladi)
- Tarz → Ritm: [Yengil kulib], u javob berdi. (ravishdosh tempni mayinlashtiradi)
- Imtiyoz → Kuchlanish: [Garchi shamol sovuq bo‘lsa ham], u kutdi. (dramatik kontrast)

• Natija/daraja → Klimaks: Shunchalik sukunat cho‘kdiki,... (kulminatsion ohang6)
Qisqa “ish stoli” bo‘yicha maslahatlar

1. Sahna maqsadini aniqlang: tasvirni boyitishmi (nisbiy/aniqlovchi), tempni pasaytirishmi (vaqt–tarz), yokimi dramatik “qaramay” effekti (imtiyoz)?

2. Ritmni boshqaring: tafsilot uchun ergashish, urg‘u uchun parataksa.

3. Ohangni ko‘zlang: yozuvda vergul/nuqtali vergul orqali pauzani qurib, ifodali o‘qish vositalarini hisobga oling.

4. Uslubiy moslik: badiiy uslub his-tuyg‘u va ekspressivlikni ko‘zlaydi – muallifga leksik-grammatik erkinlik beradi.

Qo‘shimcha o‘qish uchun (foydali manbalar)

• Ergash gap turlari, ohang va tinish belgilari: Hozirgi o‘zbek adabiy tili (darslik PDF, bo‘limlar: intonatsiya, ergash gap tasnifi).

• Badiiy uslubning umumiy xususiyatlari (konspekt): oefen.uz sahifasi. Parataksa–gipotaksa stilistikasi (qiyosiy tushuntirish): BookishBay maqolasi; MasterClass izohi; umumiy ensiklopedik ma’lumot.

- Intonatsiya va ritm (ifodali o‘qish, nutq madaniyati): darslik va maqolalar.
- She’riy/klassik matnda intonatsion talabning sintaksisga ta’siri (dissertatsiya avtoreferati parchalari).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudov, N. (tahr.). Hozirgi o‘zbek adabiy tili: Sintaksis. (Ergash gaplar va punktuatsiya bo‘limlari).

2. Jo'rayev, J. (2023). Haydar Xorazmiy "Gulshan ul-asror" asari qo 'lyozmalariga ishlangan miniatyuralar xususida. Uzbekistan: Language and Culture, 1(1).

3. Jo'raev, A. (2025). Improving the methodology for improving students' physical abilities using wrestling elements. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(3), 16-19.

4. Жураев, А. Б. (2024). Формирования развития спортсменов дзюдоистов к подготовке профессиональной педагогической деятельности. Science and Education, 5(6), 254-258.

5. Juraev, A. B. (2024). MORPHOFUNCTIONAL STATE OF JUDOKA ATHLETES FOR THE PREPARATION OF PROFESSIONAL TEACHING ACTIVITIES. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(5), 579-583.

6. Жураев, А. Б. (2024). Обучения к нагрузкам физической подготовки как деятельность подготовке школьников. Science and Education, 5(2), 574-579.

7. Sennett, R. (2008). The Craftsman. Yale University Press. [Yale University PressGoogle Books](#)

8. Tulanova, M. (2025). METHODS OF PAIN MANAGEMENT IN PEDIATRIC DENTISTRY: MODERN APPROACHES AND CLINICAL RECOMMENDATIONS. International Journal of Artificial Intelligence, 1(4), 686-691.

9. Tulanova, M. (2024). Dental Implantation Planning: Instrumentation and Medication Support. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 37, 88-90.

10. Tulanova, M. (2024). TYPES OF IMPLANTS: CLASSIFICATION, INSTRUMENTATION, AND MEDICATION SUPPORT. Modern World Education: New Age Problems–New solutions, 1(3), 67-69.

11. Файзиев, О. Р. (2017). Потребность населения в растительном масле в условиях Узбекистана и методические аспекты её определения. Экономика и предпринимательство, (12-2), 305-309.

12. Davletov, I., Fayziyev, O., & Умарова, З. (2023). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotlarni konsolidatsiyalash tamoyillari. Центральноазиатский журнал образования и инноваций, 2(5), 148-151.

13. Fayziyev, O., Saidov, M. A., & Abduraxmonova, N. (2022). Agrar sektorni rivojlantirishda resurslar salohiyatidan foydalanishning hozirgi holati tahlili. Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук, 2(13), 275-279.

14. Файзиев, О. Р. (2015). Социально-экономическое значение возделывания масличных культур в Узбекистане. World science, 3(3 (3)), 10-11.

15. Sherzodovna, T. S., & Mamatkulovna, D. N. FEATURES OF CURRICULUM IN SECONDARY EDUCATION.

16. Mamatkulovna, D. N., Sherzodovna, T. S., & Raxmonovna, B. M. (2023). IMPORTANCE OF A COMMUNICATIVE METHOD FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE &

INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036, 12(06), 200-203.

17. Тагаева, Т. (2022). Индивидуальные особенности художественного стиля УС Моэма. Общество и инновации, 3(11/S), 132-137.

18. Тагаева, Т. Б. (2018). ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ В СЕМАНТИКЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ. In Культурные инициативы (pp. 205-207).

19. ULUGBEKOVNA, R. S. (2020). The First Period of Washington Irving's.

20. Rasulova, S. U. (2021). INTERPRETATION OF THE EASTERN SUBJECT IN THE WORK OF WASHINGTON IRVING. ББК 74.48 К90, 282.

21. Hojiyev, A. O'zbek tili grammatikasi: Qo'shma gaplar.

22. Abduazizov, A. O'zbek tili punktuatsiyasi va intonatsiyasi.

23. Nurmonov, A. Tilshunoslikka kirish. (Sintaksis va uslubiyatga doir boblar).